

A Nyugat-Balkán európai integrációja: üzleti lehetőség vagy gazdasági kihívás?

TANKOVSKY OLEG – ENDRŐDI-KOVÁCS VIKTÓRIA*

A szerzők által kidolgozott komplex indikátorra épülő tanulmány célja annak a vizsgálata, hogy miként alakult a Nyugat-Balkán országainak gazdasági integrációérettsége 2006 és 2020 között. Fő konklúziója, hogy bár a tagjelölt államok javították gazdasági integrációérettségüket a vizsgált időszakban, teljesítményük alulmarad a korábban csatlakozott, benchmarknak tekinthető Horvátországtól. Ez további reformokat sürget a tagjelölt államokban. A tanulmány hiánypótló, hasonló elemzés ugyanis még nem született a hazai, illetve nemzetközi szakirodalomban, így kiegészíti a témára vonatkozó ismereteket. Tudományosan újszerű elem a kompozit indikátor bevezetése, amelynek segítségével kvantitatív és komparatív módon mérhető a vizsgált államok EU-csatlakozásra való gazdasági felkészültsége, beleértve az üzleti környezetet. Elterjedtsége ellenére kompozit indikátort eddig még ilyen formában nem alkalmaztak a gazdasági integrációérettség mérésére egy benchmarkország bevezetésével. A kutatási eredmények kvantitatív megközelítésben támasztják alá és egészítik ki az Európai Unió jelenlegi bővítési stratégiáját. Az eredmények üzleti, illetve gazdaságpolitikai döntések kialakításához és alátámasztásához is objektív alapot nyújthatnak.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: E02, F15, O43.

Kulcsszavak: Nyugat-Balkán, integrációs érettség, gazdasági integráció.

* Tankovsky Oleg doktorjelölt, Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskola, tanársegéd, Nemzeti Közszerológati Egyetem, Köz-gazdaságtani és Nemzetközi Gazdaságtani Tanszék. E-mail: oleg.tankovsky@uni-covinus.hu ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3386-4624>

Endrődi-Kovács Viktória egyetemi adjunktus, Budapesti Corvinus Egyetem, Világgazdasági Tanszék. E-mail: viktoria.kovacs3@uni-covinus.hu ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3083-3700>

A kézirat 2023. január 26-án érkezett szerkesztőségünkbe.

Ez a cikk nagymértékben támaszkodik Endrődi-Kovács & Tankovsky (2022) tanulmányára mint kutatási előzményre.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2023.67.5-6.3>

Abstract

The European integration of the Western Balkans: business opportunity or economic challenge?

OLEG TANKOVSKY – VIKTÓRIA ENDRŐDI-KOVÁCS

The aim of the study, based on a complex indicator developed by the authors, is to examine the evolution of the economic integration maturity of the Western Balkan countries between 2006 and 2020. The main conclusion is that, although the candidate countries have improved their economic integration maturity over the period, their performance is below that of Croatia, the benchmark for the former accession. This calls for further reforms in the candidate countries. The study is a valuable contribution to the relevant body of the knowledge of the subject, as no similar analysis has yet been carried out in the domestic or international literature. The introduction of a composite indicator is a new academic element, which allows the economic preparedness of the countries under scrutiny for EU accession, including the business environment, to be measured in a quantitative and comparative way. Despite its widespread application, a composite indicator has not been used in this form to measure economic integration readiness by introducing a benchmark country. The research results support and complement the current enlargement strategy of the European Union in a quantitative approach. The results can also provide an objective basis for developing and supporting business and economic policy decisions.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: E02, F15, O43.

Keywords: Western Balkans, integration maturity, economic integration.

Bevezetés

A Nyugat-Balkán országainak¹ felvételi folyamata a leghosszabb az Európai Unió bővítési történetében. A régió országai a szaloniki európai tanácsi csúcsertekezleten kaptak megerősítést arról, hogy „az országok jövője az Európai Unión belül van” (European Council, 2003:2). 2013-ban Horvátország csatlakozott az integrációhoz. Albánia, Bosznia-Hercegovina, Észak-Macedónia, Montenegró és Szerbia európai uniós tagjelölt, Koszovó potenciális tagjelölt ország. A 2008–2009. évi nemzetközi pénzügyi és gazdasági válságtól a 2018. évi szófiai európai tanácsi csúcstalálkozóig tartó időszak alapján Szerbia és Montenegró áll a legközelebb a csatlakozáshoz, mivel az Európai Bizottság nyilatkozataiban – optimistán – 2025-re várta a belépési folyamatuk végét (Rankin, 2018). Ez a céldátum azonban a csatla-

---

¹ A régió az Európai Unió által meghatározott országcsoport értendő, azaz Albánia, Bosznia-Hercegovina, Észak-Macedónia, Koszovó, Montenegró és Szerbia (De Munter, 2022).

kozási tárgyalások lassú haladása miatt nem tartható. Az európai uniós intézmények további reformokat, kiszámíthatóbb és hitelesebb csatlakozási folyamatot sürgetnek (European Commission, 2021). A 2008–2009. évi krízishez hasonlóan a koronavírus-járvány által kiváltott válság újfent a csatlakozás lassú haladását vetíti előre. A válság, a gazdasági visszaesés kezelése ugyanis jelentős kihívások elé állította mind az uniós intézményeket, mind a tagállamokat. Ezen túlmenően Oroszország Ukrajna elleni háborúja is több szempontból hátráltatja a Nyugat-Balkán államainak uniós csatlakozását.

Ezzel párhuzamosan elengedhetetlen annak megértése, hogy milyen folyamatok zajlanak közvetlenül az EU határán, és hogyan lehetne egy esetleges mélyebb gazdasági együttműködés minden előnyét kihasználni. Azt is érdemes megvizsgálni, hogy az uniós bővítési politikában tisztán gazdasági vagy más, azokon túlmutató értékalapú szempontok (uniós értékek, a demokrácia és a piacgazdaság intézményeinek építése stb.) játsszák-e az elsődleges szerepet (Gheciu, 2008). Ez a kérdés Ukrajna azonnali európai uniós tagságának vitájával összefüggésben is megjelent. Az Európai Unió értékalapú külpolitikája nagyrészt sikeresnek tekinthető. Ennek alapja az EU alapvető értékeinek, az emberi jogoknak, a demokráciának és a jogállamiságnak a nemzetközi szinten való előmozdítása. Az EU-t olyan globális szereplőként tartják számon, amely határozottan elkötelezett a nemzetközi jog mellett, és világszerte támogatja az emberi jogok és a demokrácia érvényesülését. Ennek ellenére közvetlen határai mentén az ilyen típusú megközelítésnek nem egyértelmű a megítélése. Az esetek nagy részében ugyan szem előtt tartják az értékalapú szempontokat, a gyakorlatban azonban gazdasági érdekek alapján pragmatikus (Winn & Gänzle, 2022) döntések születnek. Így a Krím elcsatolása után Oroszországgal szemben szankciókat vezettek be, de például az Északi Áramlat 2 építése elé nem gördítettek akadályokat, és az emberi jogok megsértése sem akadályozta meg Szaúd-Arábiának történő fegyvereladások jóváhagyását.)

A Nyugat-Balkán integrációja ugyanakkor több szempontból is fontos és aktuális kérdés. A geopolitikai, politikai és stabilitási szempontok mellett nem elhanyagolhatók a gazdaságiak sem. A régió rejt még magában kiaknázatlan üzleti és gazdasági lehetőségeket, többek között a turizmus területén, továbbá a viszonylag alacsony költségszintű és képzett munkaerő, illetve egyes természeti erőforrások könnyebb elérhetősége nyújthat kompetitív előnyt a régió számára. A felzárkózás következtében magasabb gazdasági növekedési ütem is vonzó lehet. Ezt felismerve az elmúlt években több európai nagyvállalat hajtott végre közvetlen külföldi beruházást a régióban (például a Fiat Szerbiában vagy a belga Van Hool járműgyár Észak-

Macedóniában). A koronavírus-járvány nyomán a globális értékláncok átalakulása és a regionalizmus előtérbe kerülése szintén felértékelheti a régió szerepét (Endrődi-Kovács, 2022).

A korábban csatlakozott közép- és kelet-európai államok hasonló gazdasági mutatóival összehasonlítva a Nyugat-Balkán államainak egy főre jutó GDP-je, gazdasági növekedési üteme, munkaerőpiaci részvétele alacsonyabb, külkereskedelmi és folyó fizetési mérlegének és államháztartásának hiánya és államadóssága magasabb (Uvalic & Cvijanovic, 2018; Reiter et al., 2020; World Bank, 2022). A korábbi bővülések tapasztalatai alapján a (gazdaságilag is) felkészületlen tagállamok felvétele számottevő (gazdasági) problémákat okozhat az integráció egészének.

A tanulmány három kérdésre összpontosít:

- Gazdasági szempontból mennyire voltak felkészültek a Nyugat-Balkán államai az uniós csatlakozásra a koronavírus-járvány kitörése előtt?
- Milyen előrelépés történt az elmúlt bő egy évtizedben?
- Indokolt-e mindezek alapján gazdasági szempontból a csatlakozási folyamatuk felfüggesztése/halasztása?

Tanulmányunk hipotézise szerint a Nyugat-Balkán államai közül azoknak a csatlakozási folyamata kedvezőbb, amelyek gazdasági szempontból érettebbek az integrációra.

A tanulmány szerkezetét a fenti kérdések alkotják. A gazdasági integrációérettségre és felkészültségre vonatkozó hazai és nemzetközi szakirodalom áttekintése után a módszertani részben bemutatjuk a kompozit indikátor kialakításának legfőbb lépéseit, majd annak alkalmazását a Nyugat-Balkán integrációérettségének mérésére. A kompozit indikátor kialakításakor nagy hangsúlyt fektettünk a régió üzleti gazdasági potenciálját érzékeltető és mérő mutatószámokra. Benchmarknak Horvátországot tekintettük, amelyet uniós csatlakozásáig szintén a Nyugat-Balkánhoz soroltak. Az utolsó rész a következtetéseket foglalja magába, és kitér a további kutatási lehetőségekre, illetve irányokra.

A csatlakozási kritériumok változása és a komplex megközelítés szükségessége

Az Európai Unió csatlakozási feltételrendszere napjainkra egyre komplexebbé vált. Az Európai Gazdasági Közösség a római szerződéssel vezette be első csatlakozási kritériumait. Ezek között még csak az szerepelt, hogy európai országok

kérhetik felvételüket, amelyet az Európai Tanács jóváhagyása után minden szerződő államnak meg kell erősítenie saját alkotmányos szabályaival összhangban. (Római szerződés, 1957, 237-es paragrafus, elérhető: EUR-Lex, n. a.). Az Európai Unió bővülésével és annak tapasztalataival párhuzamosan mindinkább szükségessé vált összetettebb csatlakozási feltételrendszer kialakítása, hogy a tagjelöltek minél felkészültebbek legyenek a tagsággal járó előnyök maximumának kiaknázására és a hátrányok minimális szintre történő csökkentésére. Ez kiváltképpen a közép- és kelet-európai országok jelentkezése kapcsán vált időszerűvé. Az 1993. évi koppenhágai európai tanácsi ülésen elfogadott kritériumok² a római szerződéshez képest már komplexebbnek tekinthetők. A madridi európai tanácsi találkozó pedig a tagjelöltek adminisztratív kapacitásainak erősítését kérte (European Council, 1995). A közép- és kelet-európai országok csatlakozásakor nagyobb hangsúlyt helyeztek a jogállamiságra és az alapvető jogokra (Dudley, 2020), kevésbé figyeltek gazdaságainak felkészültségére. Ennek negatív következményei elsősorban Románia és Bulgária csatlakozása kapcsán voltak tapasztalhatók (Tankovsky & Endrődi, 2021).

Ez azonban a Nyugat-Balkán államainak csatlakozása kapcsán változóban van. Kezdetben a bővítési mechanizmusok súlypontja az igazságszolgáltatáshoz és alapvető jogokhoz, valamint a bel- és igazságügyhöz kapcsolódó kérdéseken volt, kiemelve a jogállamiság és a gazdasági kormányzás, majd a regionális együttműködés erősítését (Lőrinczné, 2020). A 2018. évi új uniós bővítési stratégia már hangsúlyosabban tartalmazott olyan gazdasági kérdéseket, mint a versenyképesség növelése és a gazdasági fejlődés elősegítése. Az Európai Bizottság felhívta a figyelmet a munkanélküliségi ráta csökkentésére (kiváltképpen a fiatalok és nők körében), a kedvező üzleti környezet megteremtésére, a termelékenység növelésére, a finanszírozási korlátok eltörlésére, a korrupció és a szürkegazdaság visszaszorítására (European Commission, 2018). Az Európai „Unió folyamatosan fejlesztette a bővítés eszközkészletét és a fellépő negatívumokat új módszertannal igyekezett orvosolni” (Lőrinczné, 2020:93). A csatlakozási kritériumok teljesítésének mérésére azonban nem vezetett be egységes, kvantitatív módszertani eszközt.

Az integrációérettség elmélete és módszertani keretrendszere ezt a hiányt orvosolja. Objektív, egységes és komplex megközelítést ad annak a vizsgálatára, hogy

² 1. A demokráciát, a jogállamiságot, az emberi jogokat, valamint a kisebbségek tiszteletét és védelmét garantáló intézmények szilárdsága. 2. Működő piacgazdaság megléte, illetve az unió egységes piacán belüli versenynek és piaci viszonyoknak való megfelelés. 3. A közösségi jogszabályokból fakadó jogok és kötelezettségek vállalásának képessége. 4. A politikai, gazdasági és monetáris egységre való törekvéssel történő azonosulás. 5. Az unió képessége új tagállamok befogadására az európai integráció lendületének fenntartása mellett (European Council, 1993).

a tagjelölt államok mennyire felkészültek a csatlakozásra. Palánkai Tibor szerint „az integrációérettség az adott integrációs formából származó előnyök maximális kihasználásának képessége a költségek és a hátrányok minimalizálása mellett. Az integrációérettséget a költségek és hasznok mérlegével lehet mérni. Egy ország akkor integrációérett, ha a tagság pozitív végösszegű játék, vagyis egészében előnyös számára” (Palánkai, 2004:378). Az integrációérettség négy dimenziója a gazdasági, a politikai, az intézményi és a társadalmi (Palánkai, 2010). E tanulmány középpontjában a gazdasági dimenzió áll.

A gazdasági integrációérettség az alábbi alapkritériumokkal határozható meg: működő piacgazdaság; versenyképesség; makrogazdasági stabilitás és stabilizáció; konvergencia; finanszírozhatóság és finanszírozás.

A *működő piacgazdaság* (a piaci szereplők és az árak szabad, korlátozások nélküli mozgása) a csatlakozási kritériumoknál is megjelenik, alapkritériumnak tekinthető, mert az integráción belüli szabad kereskedelem előnyeit csak ennek megléte esetén lehet kihasználni. Ehhez szükséges a piacok általános szabadsága, azaz többek között az árak átfogó liberalizáltsága, átláthatósága és rugalmassága, a pénz- és tőkepiacok megléte, a verseny körülményeinek és zavartalan működésének biztosítása, a magánszektor dominanciája, a vállalkozások piaci alapú megszerveződése és működése, valamint a piacokonform állami intézmények, irányítás és szabályozás érvényesülése.

A *versenyképesség* meghatározza az adott ország vagy régió termelőinek helyzetét, lehetőségeit az integráció előnyeinek kihasználására. Nélküle az integrációnak súlyos negatív következményei lehetnek (mint például az új tagország vállalatainak eltűnése a piacról) (Palánkai, 2004). Ez a koppenhágai kritériumokból eredeztethető („az adott ország meg tudja birkózni az EU-n belüli verseny nyomásával és a piaci erőkkel”) (Európai Tanács, 2022:1), azonban túl is mutat azon, mivel az integrációérettség komplexebb, több megközelítést alkalmazva méri azt.

A *makrogazdasági stabilitás* elengedhetetlen a piac normális működése és a piaci integráció előnyeinek kihasználása szempontjából, segít enyhíteni továbbá az aszimmetrikus sokkok gazdaságokra gyakorolt negatív következményeit, illetve előmozdítja az üzleti ciklusok harmonizálását. Az optimális makrogazdasági teljesítmény a gazdasági növekedés, az infláció, a munkanélküliség, a költségvetési egyenleg és államadósság ideális alakulásán alapul (Perkins, 2013).

A *konvergencia*, azaz a kevésbé fejlett országok magasabb gazdasági növekedés révén történő felzárkózása a fejlett ipari országokhoz (Barro & Sala-i-Martin, 1995) kiemelten fontos a felkészültség szempontjából. Ennek hiányában az integráció a

kevésbé fejlett tagország számára negatív következményeket idézhet elő (Palánkai, 2010). A gazdasági és monetáris unió sikerességének is egyik alapfeltétele a kereskedelmi beágyazottság és nyitottság a hasonló üzleti ciklus mellett (Frankel & Rose, 1998). A gazdasági fejlettség és gazdasági struktúrák közelítéséhez elengedhetetlen a fejlesztési igények finanszírozása. A kereskedelmi előnyök gazdasági szereplők közötti egyenetlen megoszlása miatt a vesztesek kompenzálásának problémája is aktuális. A fejlettségi különbségek mérsékléséhez szükség van hazai tőkeforrásokra, működő tőkepiacokra, a tagállami költségvetések egyensúlyára és fenntartására, illetve megfelelő mértékű tőkeabszorpciós képességre (Palánkai, 2004).

Bár Palánkai (2004) integrációérettség-elmélete és -módszertana eredetileg a közép- és kelet-európai államok integrációs felkészültségének elemzésére vonatkozott, az alkalmazható a Nyugat-Balkánra is (Endrődi-Kovács, 2016). Az integrációérettség túlmutat a csatlakozási feltételek teljesítésén. Arra is utal, hogy a belépés után az érintett országok mennyire képesek kiaknázni az integráció nyújtotta előnyöket. Így az integrációérettség mérése a csatlakozás után is észszerű (Palánkai, 2010). A tagjelölt országok gazdasági fejlődése és modernizációja nem állhat meg a csatlakozás után, mert a világgazdaság egyik legnagyobb belső piacába való integrálódás további fejlődési lehetőségeket rejt magában. Ezek kiaknázása azonban nem automatikus, ehhez további reformok, gazdaságpolitikai elköteleződés szükséges (Losoncz, 2019).

A témára vonatkozó szakirodalomban eddig csak néhány foglalkozott a tagjelölt államok gazdasági felkészültségének kvantitatív megközelítésű vizsgálatával (lásd Schimmelfennig et al., 2015; Siljak & Nagy, 2018). Schimmelfennig et al. (2015) rámutatott arra, hogy azok az uniós tagjelölt országok, amelyek még a csatlakozás előtt javítottak versenyképességükön, hatékonyabban tudtak szembenézni a belépés után a kiéleződött versennyel, mint azok, amelyek a csatlakozás után próbálkoztak ezzel. Az előre felkészült országok erőteljesebben integrálódtak a globális értékláncokba is. Siljak & Nagy (2018) a régió béta és szigma konvergenciáját vizsgálta 2004 és 2013 között. Eredményeik alapján a Nyugat-Balkán országai az EU tagállamai felé konvergálnak, azonban a 2008–2009-es válság negatívan hatott az egy főre jutó GDP növekedésére, és lelassította a konvergencia folyamatát. Modelljükben a gazdasági nyitottság bizonyult a legfontosabb tényezőnek a válság előtti és utáni időszakban is, míg a (magas) munkanélküliségi ráta éppen 2003 és 2008 között volt meghatározó. Krstevska (2018) is hasonló eredményekre jutott a konvergencia- és a makrogazdasági mutatók vizsgálata során. Jovanovic & Knapp (2022) szerint a hosszú csatlakozási folyamat negatívan hat a Nyugat-Balkán országai konvergenciájára és gazdasági

fejlődésére. Az ehhez kapcsolódó kutatás során Ghodsi et al. (2022) igazolta, hogy a korábban EU-taggá vált közép- és kelet-európai országok esetében a csatlakozás ténye, az azzal járó mélyebb regionális integráció, kereskedelmi kapcsolatok, illetve pénzügyi transzferek jelentős mértékben elősegítették ezen országok jövedelmének növekedését. A tapasztalatok alapján a Nyugat-Balkán fejlődése azáltal mozdítható elő, ha a költségvetési bevételek növelését célzó politikákat alkalmaznak. A magasabb jövedelmek a régió belüli áruk és szolgáltatások iránti nagyobb kereslethez és kínálatához vezetnek, ami pedig intenzívebb regionális gazdasági integrációt eredményez. Az EU ezt a pénzügyi transzferek növelésével ösztönözhetné leginkább. Ezzel az állásponttal összhangban Bartlett et al. (2022) kiemelte, hogy az EU és a Nyugat-Balkán közötti gazdasági integráció már végbement az árupiacokon, a tőkepiacokon és bizonyos mértékig a munkaerőpiacokon. Ez utóbbi nagymértékben táplálkozott az EU-ba irányuló munkaerő-vándorlásból, ami a Nyugat-Balkán alacsony gazdasági fejlettségét és államai konvergenciájával kapcsolatos korlátait is tükrözi. A konvergencia elősegítésének legmegfelelőbb eszköze az uniós pénzügyi források növelése.

Az ismertetett tanulmányok azonban csak az integrációérettség egy-egy aspektusára fókuszálnak. Ez az írás ezt a kutatási rést kívánja betölteni olyan kompozit indikátor kidolgozásával, amely méri a Nyugat-Balkán országainak uniós csatlakozásra való gazdasági felkészültségét, és amely magába foglalja a régióban rejlő gazdasági lehetőségeket.

A kompozit indikátor kialakítása az integrációérettség mérésére

Az európai uniós csatlakozási kritériumok és a gazdasági integrációs érettség elméleti hátterének figyelembevételével egy kompozit gazdasági mutatót dolgoztunk ki. Mivel nehéz egyetlen változóval feltérképezni a Nyugat-Balkán országainak integrációs érettségét, olyan összetett indikátort dolgoztunk ki, amely a releváns mutatókat tömöríti, és amely meghatározza az integrációs érettséget. Az általunk alkalmazott statisztikai módszer a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD, 2008) által kiadott Handbook on Constructing Composite Indicators című kézikönyvön alapul. Az összetett mutató létrehozása lehetővé teszi az országok könnyebb összehasonlítását és skálázását, miközben megmarad a mély és összetett összkép az országok vonatkozásában. A legtöbb esetben egyetlen változóval könny-

nyebb dolgozni, mint összehasonlítható tendenciákat azonosítani több különböző mutató között (OECD, 2008).

A felhasznált tényezők és változók Palánkai (2010) elemzési mátrixába illesztve az 1. táblázatban láthatók. Ezenfelül további dimenzióként az üzleti környezetre vonatkozó értékelést is figyelembe vettük.

A változókat a szakirodalom és az adatok elérhetősége alapján választottuk ki, ami az időkeretet (a 2006 és 2020 közötti időszak) is meghatározta. Ez lehetővé tette, hogy kiegyensúlyozott adathalmazt kapjunk. A teljesítmények összehasonlításaként a kezdő, illetve az utolsó év mellett a 2019. évet emeltük ki, hogy szemléltessük, a koronavírus-járvány hogyan érintette a vizsgált országok integrációérettségét. Szerbia és Montenegró esetében a csatlakozási tárgyalások elkezdésének évét (2012 és 2014), Horvátország esetében csatlakozásának évét (2013) emeltük ki azért, hogy jobban szemléltessük ezen országok EU-csatlakozásra való felkészültségét.

1. táblázat

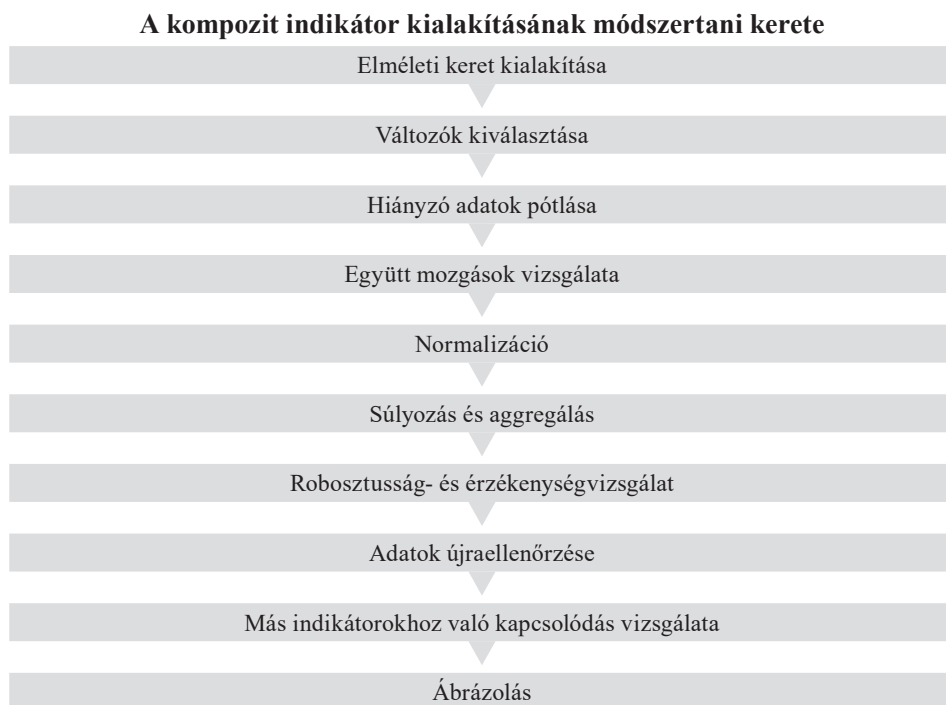
A kompozit indikátor módszertani kerete

Kritérium	Indikátorok	Adatforrások
Működő piacgazdaság	BTI transzformációs indexe, Korrupciós érzet indexe	Bertelsmann Stiftung, Transparency International
Versenyképesség	Globális versenyképességi index, Foglalkoztatottság	World Economic Forum, International Labour Organization
Makrogazdasági stabilitás	GDP-növekedés, Inflációs ráta (HCIP), Munkanélküliségi ráta, Folyó fizetési mérleg egyenlege	World Bank World Development Indicators (WDI)
Konvergencia	Emberi fejlettség indexe (HDI), GDP-arányos államadóság, Külkereskedelmi mérleg egyenlege, GDP-arányos államháztartási egyenleg	World Bank WDI, IMF WEO
Finanszírozhatóság	Befelé irányuló közvetlen külföldi beruházások (IFDI a GDP százalékában), Nem teljesítő hitelek aránya (%), IMF-hitel (GNI százalékában)	World Bank WDI
Üzleti környezet	Üzleti környezetre vonatkozó érték	World Bank Doing Business

Forrás: Saját szerkesztés a hivatkozott források alapján.

Az OECD (2008) kézikönyve szerint a statisztikailag stabil és megbízható mutató felépítése 10 lépésben valósítható meg, amelyet az elemzésben alkalmaztunk (1. ábra).

1. ábra

Forrás: OECD (2008) alapján saját szerkesztés.

Ez az összetett mutató hat fő gazdasági kritérium és 16 különböző mutatószám alapján alkalmas arra, hogy megmutassa a vizsgált országok általános gazdasági integrációs érettségét az Európai Unióhoz való csatlakozással összefüggésben. A változók kiválasztása vitatható; a változókat azonban a szakirodalom alapján, megbízható forrásokból és az egyes kritériumokhoz arányosan választottuk ki. A módszertan újdonsága, hogy a tagjelölt országok gazdasági felkészültségét és érettségét méri az Európai Unióba történő belépésre, ami egyben az érintett országokban rejlő üzleti lehetőségekről is képet ad. Hátránya, hogy csak a gazdasági szempontokat méri, és azt is mennyiségi módon. Ezt azzal kompenzáljuk, hogy a tanulmány végén összehasonlítjuk eredményeinket az Európai Bizottság megállapításaival, de ezt

a hátrányt e tanulmány keretein belül nem lehet teljes mértékben kezelni. A jövőben tervezzük egy hasonló összetett mutató megalkotását a politikai és intézményi szempontokra vonatkozóan. Elsősorban azért választottuk a gazdasági szempontokat, mert azok objektíven mérhetők. A másik ok az, hogy a gazdasági szempontok szerepét az utóbbi években egyre inkább felismerték, és ma már a politikai szempontokon kívül más tényezőket is figyelembe vesznek, amikor egy ország csatlakozni kíván az EU-hoz vagy bármilyen más integrációhoz.

Az elemzés menete és az eredmények

A következő részek az összetett mutató létrehozásának lépései alapján az egyes változók hozzájárulását és kapcsolódó megállapításainkat tartalmazzák.

A változók kiválasztása

E lépés célja az említett elméleti meghatározás alátámasztása. Ezt a folyamatot nagyban befolyásolja az adatok rendelkezésre állása és minősége, ezért érdemes áttekinteni a kiválasztott részmutatók erősségeit és gyengeségeit.

A *működő piacgazdaság* szempontjának vizsgálatakor két fő mutatószámot használtunk fel. Az első változó a Bertelsmann Stiftung transzformációs indexe (Bertelsmann Transformation Index – BTI), amelyet azért választottunk, mert elemzi és értékeli a fejlődő és az átalakulóban lévő országokban a demokratikus és a piacgazdaság-alapú berendezkedés felé történő változásokat. Az index 17 szempontot foglal magába 129 ország értékeléséhez. A BTI az átalakulási folyamatok és a politikai irányítás eredményeit két indexben összesíti: a státusz- és a kormányzási indexben. A státuszindex a politikai és gazdasági átalakulás két elemzési dimenziójával írja le, hogy a 129 ország mindegyike hol tart a jogállamiság, a demokrácia és a szociális piacgazdaság felé vezető úton. Ezt a politikai döntéshozók, az egyetemi oktatók és a civil társadalmi szervezetek széles körben használják a fejlesztés, a demokrácia és az emberi jogok terén végzett munkájukban. A BTI átfogó és objektív megközelítést alkalmaz az egyes országok kormányzati minőségének értékelésére (Nosova, 2020). Emellett egy ország előrehaladásának mutatójaként és a globális fejlesztési kezdeményezések viszonyítási alapjaként is alkalmazzák. Végül a BTI értékes információforrás a nemzetközi szervezetek és kormányok számára a külföldi segélyprogramok értékelése és a fejlesztési döntések meghozatala terén. A BTI olyan

tényezőket vesz figyelembe, mint a polgári szabadságjogok, a kormányzat hatékonysága, a jogállamiság, a korrupció ellenőrzése és a politikai részvétel. Ezenfelül olyan gazdasági tényezőket is vizsgál, mint a gazdasági szabadság, a költségvetési politika és a munkaerőpiaci politika. Végül a politikai irányítás (politikai folyamatok, közigazgatás) minőségét és a közpolitika hatékonyságát értékeli. (Bertelsmann Stiftung, 2020). Ezek közül a korrupció jelenik meg az általunk kidolgozott kompozit indikátorban. A teljes indikátort illetően a többi intézeti mutató új értéket képvisel. Mindezek indokolták a számításainkban a BTI-státuszindex használatát.

A második változó a Transparency International által létrehozott korrupciósérzet-index (Corruption Perception Index – CPI). A CPI jelenleg 180 országot rangsorol 100-tól (nagyon tiszta) 0-ig (nagyon korrump) terjedő skálán, 16 különböző felmérést és 12 különböző intézmény értékelését figyelembe véve. Ebben az írásban ezeket az eredményeket 0–10-es skálára számítottuk át. Palánkai (2004) módszertanától ennél az alapkritériumnál térünk el a legnagyobb mértékben: a Palánkai-módszertan alapján javasolt Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD) átalakulási indexen a vizsgált időszakban több olyan módszertani változtatást hajtottak végre (például 2012-ben vagy 2015-ben), amely miatt azt nem tudtuk felhasználni az elemzésben. A korrupciós indexszám szerepeltetése a régió sajátosságai alapján nagyon is indokolt.

A *versenyképesség* méréséről az uniós intézmények csak különböző iránymutatásokat és mintákat adnak meg, nem pedig konkrét vagy specifikus módszertant. Ilyen például az, hogy az uniós tagságra törekedő országnak kompatibilisnek kell lennie az EU versenyjogával, és teljesítenie kell annak minden kritériumát. Ugyanakkor több gazdaságkutató intézet részletes versenyképességi jelentéssel ellátott esettanulmányokat tesz közzé. Elemzésünkben a Világ gazdasági Fórum (World Economic Forum – WEF) rendszeresen publikált globális versenyképességi jelentését és indexét (Global Competitiveness Index – GCI) használtuk fel, ahol a Nyugat-Balkán mindegyik országának részletes versenyképességi ábrázolása is elérhető. További mutatószámként bevontuk a foglalkoztatottsági rátát, amely összhangban van az Európai Unió versenyképességi céljaival.

A *makrogazdasági stabilitást* (makrostabilitást) általában három mutatóval mérjük: a GDP növekedési ütemével, a munkanélküliségi és az inflációs rátával. Ezek a gazdasági fejlődés fő indikátorai. Az elemzett időszak helyes megválasztásával a választott fejlődési pálya világos és egyértelmű lesz. E három mutató mellett a folyó fizetési mérleg egyenlegét is elemeztük. Ezt az indokolja, hogy a Nyugat-Balkán kicsi, a világgazdaságra nyitott és sérülékeny országokból áll (Palánkai, 2004).

A kutatás fontos eleme a *konvergencia*. A konvergenciára vonatkozó adatok alapján mérhető a gazdaságok fejlettségi szintje. A különböző gazdaságok közötti kereskedelem közép- és hosszú távon aszimmetrikus interdependenciákhoz vezethet, ami legtöbbször negatív hatást gyakorol az elmaradott országokra. Práger (2004) szerint az országok gazdaságának konvergenciáját viszonylag objektív módon lehet mérni a főbb makrogazdasági mutatók (GDP, egy főre jutó GDP), a társadalom információs technológiákhoz való hozzáféréseinek szintje (internetfelhasználók) és a társadalmi mutatók (várható élettartam, kórházak száma) elemzésével. Esetünkben az adatok elérhetőségének hiánya miatt e mutatók némelyikét mással helyettesítettük, ezért az értékelés ezen részében a következő változókat használtuk: a nagy sebességű internet-hozzáféréssel rendelkező lakosság százalékos aránya, az emberi fejlettség indexe (HDI), az egy főre jutó GDP, a GDP-hez viszonyított államadósság, az államháztartás egyenlege. Számításaink elvégzése után azonban a magas korreláció miatt az internethasználók arányát kivettük a komplex indikátor bemeneti értékei közül.

A finanszírozási képesség alappillére különösen fontos szempont a Nyugat-Balkán esetében, mivel országai tőkeszegények, és gazdasági fejlődésükhöz elengedhetetlen a külföldi tőke bevonása (Novák, 2014). A közvetlen külföldi beruházások szintje adekvát mérőszám a külső vállalkozások régióba vetett bizalmának érzékeltetéséhez. Számításainkban az adott ország éves GDP-jéhez mért külföldi működőtőke-beruházásokat vettük alapul. A finanszírozási képesség számszerűsítése végett még az IMF-hitelek és a nem teljesítő hitelek összegét vontuk be az elemzésbe.

Végül az üzleti környezet vizsgálatához a Világbank azon mutatószámait választottuk ki, amelyek minden országra elérhetőek, és számításának módszertana nem változott a vizsgált időszakban. Összesített üzletikörnyezet-értéket számoltunk. A Világbank Doing Business indexe olyan éves rangsor, amely 190 országban értékeli az üzleti tevékenység feltételeit. Az index a vállalkozásindítás, a hitelfelvétel, a kisebbségi befektetők védelme, az adófizetés, a határokon átnyúló kereskedelem, a szerződések érvényesítése körülményeit és az üzleti szabályozás egyéb aspektusait méri (Doshi et al., 2019). Ezenfelül az üzleti szabályozás és a tulajdonjogok védelmének mennyiségi mérőszámát adja meg. Ezzel szemben a WEF globális versenyképességi indexe (GCI) 12 pillért (intézmények, infrastruktúra, makrogazdasági környezet, egészségügy és innováció) ötvözi. Értékeli egy ország gazdasági struktúráinak és politikáinak minőségét, valamint általános gazdasági környezetét (Olczyk et al., 2022). A Világbank Doing Business indexe arra összpontosít, hogy mennyire könnyű vagy nehéz egy országban vállalkozni, míg a WEF globális versenyképessé-

gi indexe egy ország általános gazdasági teljesítményét vizsgálja. A Doing Business index az üzleti szabályozás költségeit és összetettségét méri, míg a globális versenyképességi index az ország gazdasági struktúrájának és politikájának a minőségét. Ennek megfelelően az üzleti környezet vizsgálatához választásunk egyértelmű volt, miután megbizonyosodtunk róla, hogy nincsenek szignifikáns átfedések az egyes mutatóink között.

Adatok csupán e mérőszám terén hiányoztak: Montenegró 2006. évi üzletikörnyezet-indexe esetében nem tudtunk összesített értéket számolni, mivel csak két mutatószám állt rendelkezésre. Ilyen körülmények között ez nagymértékben torzította volna lefelé az eredményeinket. Ezért Montenegró esetében 2006. évi értéként a 2007. évit tüntettük fel.

A többváltozós elemzés eredményei

A mutatók együtt mozgásának elemzésével lehet értelmezni az összetett mutató alkalmasságát és kezelni a jövőbeli módszertani lehetőségeket. A korrelációelemzés elvégzése után három különböző csoportot hoztunk létre az átfogó eredmény elérése érdekében (2. táblázat).

2. táblázat

Faktorsúlyozás					
Indikátorok	F1	F2	F3	Faktorválasztás	Faktorsúlyozás
BTI	0,623	0,358	-0,305	F1	0,586
Korrupciós index	0,814	-0,146	-0,042	F1	0,586
Versenyképességi index	0,734	0,285	0,358	F1	0,586
Foglalkoztatottság	0,326	0,124	-0,056	F1	0,586
HDI	0,905	0,213	0,055	F1	0,586
Államadósság	0,772	0,022	-0,142	F1	0,586
Államháztartás egyenlege	-0,225	-0,073	0,704	F3	0,165
GDP-dinamika	-0,383	0,278	0,178	F1	0,586
Inflációs ráta	-0,413	0,542	-0,310	F2	0,250
Munkanélküliségi ráta	-0,621	-0,321	-0,020	F1	0,586
Folyó fizetési mérleg egyenlege	0,302	-0,770	-0,207	F2	0,250

A Nyugat-Balkán európai integrációja: üzleti lehetőség vagy gazdasági kihívás?

Indikátorok	F1	F2	F3	Faktorválasztás	Faktorsúlyozás
Közvetlen külföldi beruházások	-0,119	0,800	0,286	F2	0,250
Nem teljesítő hitelek aránya	0,018	0,208	-0,520	F3	0,165
IMF-hitel használata	-0,330	-0,462	-0,108	F2	0,250
Üzleti környezet	0,662	-0,420	0,312	F1	0,586
Külkereskedelmi mérleg egyenlege	-0,016	-0,057	0,617	F3	0,165

Forrás: Saját számítások a megadott adatbázisok számai alapján.

A komplex mutató hátránya, hogy gyakran csak a nagy képet mutatja, míg a viszonylag kisebb problémák részletesebb elemzési szinten figyelhetők meg. Ezért olyan mérőszámokat és szempontokat emelünk ki, amelyek szélsőséges eredményt mutatnak. A Principal Component Analysis módszert használtuk az adatok alcsoportokra bontásához. Ez a módszer kis elemszám esetén is érzékeny a változásokra (OECD, 2008:26). A vizsgálatot először öt, illetve hat dimenzióra futtattuk le azért, hogy a Palánkai-féle elemzési mátrix és az üzletikörnyezet-pillérek megjelenjenek, azonban a számítások rossz eredményeket mutattak. Három dimenzió használata esetén azonban megfelelő eredményeket kaptunk (2. táblázat), így ennek alapján sikeresen elvégezhetjük a faktorelemzést.

Az adatok normalizálása – közös nevező kialakítása

Ezt a lépést azért végeztük el, hogy az adatokat összehasonlíthatóvá tegyük, és kiküszöböljük az eltérő mértékegységek problémáját. Összesítésük csak akkor lehetséges, ha közös mértékegységre hozzuk őket. Ezért a következő lépés a változók értékeinek szabványosítása – normalizálása – volt. Ez a folyamat a mutatók értékeit egyszerű számokká alakítja át, ahol a standardizált érték a változó értékének a mintaátlagtól való szórását mutatja. A standardizált érték kiszámításának képlete:

$$z = (x - \mu) / \sigma \quad (1)$$

ahol z a standardizált érték, x a változó normálértéke, μ a változó átlaga, σ a változó szórása.

Ha a standardizált érték negatív, akkor a változó értéke alacsonyabb az átlagnál, ha pozitív, akkor magasabb. E lépés eredményeként az összetett mutató egységtelené válik, és így szabadon aggregálható (OECD, 2008:27).

Ez a lépés tovább növeli a kompozit indikátor megbízhatóságát. A mutatók csoportosítása után azt is érdemes megemlíteni, hogy a súlyozási technika miatt a csoportok összesített súlyai eltérőek. Ebben az esetben lineáris vagy geometriai technikát lehet alkalmazni (OECD, 2008:31). A részmutatók korrelációjának eredményeként az egyes új csoportok súlyát faktorelemzéssel definiáltuk (OECD, 2008:32), amelyet viszont a csoporton belüli változók variancianégyzeteinek összege alapján számítottunk ki. A 3. táblázat a változók négyzetkoszinuszait tartalmazza. A súlyozást ezen eredmények alapján határoztuk meg; ez a 2. táblázatban látható. A kompozit indikátor létrehozása során érdemes az egyes faktorokat elnevezni (Gitelman et al., 2010:1216). Alább részletezzük, hogy milyen érvek alapján történt az elnevezés.

A komplex indikátor felépítése során célszerű különválasztani az intézményi jellemzőkre utaló indikátorokat (például transzformációs index, versenyképességi index) és a változékonyabb folyamatindikátorokat, amelyek jobban ki vannak téve a gazdasági környezet alakulásának. A 3. táblázat első és harmadik sorában látható, hogy a statisztikai eredmények ezzel szembemennek. Ha a BTI- és versenyképességi adatokat a második vagy harmadik faktorba helyeznénk át, akkor a hozzájárulások elhanyagolhatóvá válnának, ezáltal pedig a komplex indikátor magyarázóereje csökkenne. Ezen túlmenően a főkomponens-elemzés (PCA) lényege éppen az, hogy az adathalmazon belül a teljes adathalmazra vonatkozóan a legnagyobb varianciák alapján növeli az egyes faktorok magyarázóerejét, ezáltal csökkenti a bemeneti jellemzők számát. Ez lehetővé teszi az eredmények könnyebb vizualizálását és értelmezését. Ennek megfelelően maradtunk az OECD-kézikönyv (2008) által előírt lépéseknél. A 3. táblázatból kivehető, hogy az elsősorban a BTI, a korrupciósérzet-index (CPI), a versenyképességi index, a foglalkoztatottság, a HDI, az államadósság, a GDP-dinamika, a munkanélküliség és az üzleti környezethez kapcsolódó mutatószámok járulnak hozzá a legnagyobb mértékben az első alcsoporthoz. Ez a Palánkai-féle elmélet alapján meghatározott csoportok közül leginkább a konvergenciának és a makrogazdasági stabilitásnak feleltethető meg. A mutatószámok módosításával és az üzleti környezet hozzáadásával az első csoportot üzleti környezetnek nevezhetjük el. Ez fogja képviselni az összetett mutatóink legjelentősebb részét (58,6 százalék). A második csoportba az inflációs ráta, a folyó fizetési mérleg egyenlege, a külföldi működőtőke-import és az IMF-hitelek használatának aránya került. Ezt a csoportot neveztük el makrostabilitási képességnek (46,4 százalék). A harmadik csoport a fi-

nanszírozhatóságot képviseli. Ide az államháztartás egyenlege, a nem teljesítő hitelek aránya és a külkereskedelmi mérleg egyenlege került be. A teljes hozzájárulásuk a számítások alapján 16,5 százalék.

3. táblázat

A változók négyzetes koszinuszai

	F1	F2	F3
BTI	0,388	0,128	0,093
Korrupciós érzet indexe	0,663	0,021	0,002
Versenyképességi index	0,539	0,081	0,128
Foglalkoztatottság	0,106	0,015	0,003
HDI	0,820	0,046	0,003
Államadósság	0,595	0,000	0,020
Államháztartás egyenlege	0,051	0,005	0,496
GDP-dinamika	0,147	0,077	0,032
Inflációs ráta	0,171	0,294	0,096
Munkanélküliségi ráta	0,385	0,103	0,000
Folyó fizetési mérleg egyenlege	0,091	0,593	0,043
Közvetlen külföldi beruházások	0,014	0,639	0,082
Nem teljesítő hitelek aránya	0,000	0,043	0,270
IMF-hitel használata	0,109	0,213	0,012
Üzleti környezet	0,439	0,177	0,098
Külkereskedelmi mérleg egyenlege	0,000	0,003	0,380

* A félkövérrel szedett értékek minden változó esetében annak a tényezőnek felelnek meg, amelynek a négyzetes koszinusza a legnagyobb.

Forrás: Saját számítások a megadott adatbázisok számai alapján.

Vissza a részletekhez

A kompozit indikátor az elemzés kiindulópontja, mivel összefoglaló mutatóként használható. Úgy is fel lehet bontani, hogy az alkomponensek és az egyes mutatók hozzájárulása azonosítható legyen. Ennek eredményeként az országok egy-egy di-

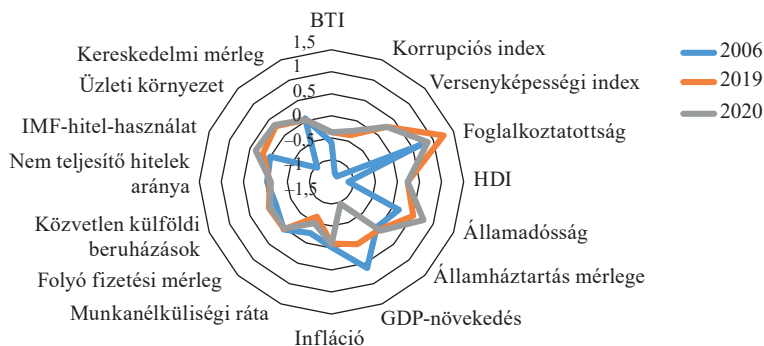
menzió alapján jellemezhetők, és a gyenge pontok is kiemelhetők. Esetünkben a Nyugat-Balkán öt országa és az EU-hoz már korábban csatlakozott Horvátország teljesítményét pók típusú grafikonokon ábrázoltuk (2. ábra).

Stabil eredmények elérése érdekében az idődimenziót az első és az utolsó rendelkezésre álló adatsorok alapján határoztuk meg (2006 és 2020), illetve hozzáadtuk még a koronavírus-járvány által előidézett válság előtti utolsó évet (2019) a kimutatáshoz. Horvátország esetében még az EU-ba való belépés évét (2013), Szerbia és Montenegró esetében pedig a tagjelöltség elnyerésének évét (2014, 2012) is kiemeltük.

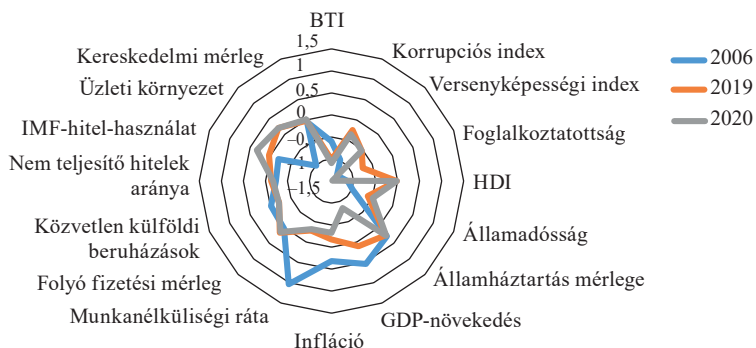
2. ábra

Az országok teljesítményének szemléltetése

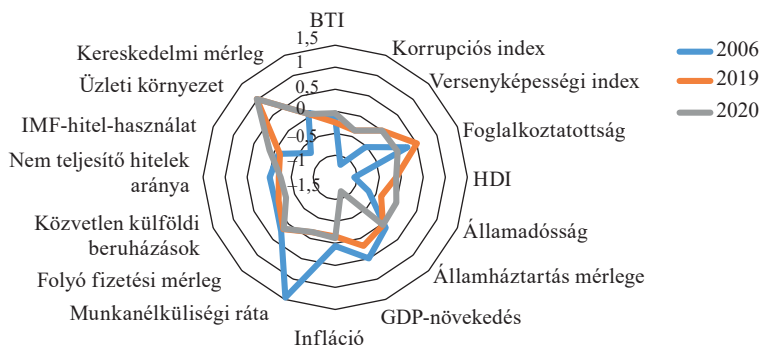
Albánia

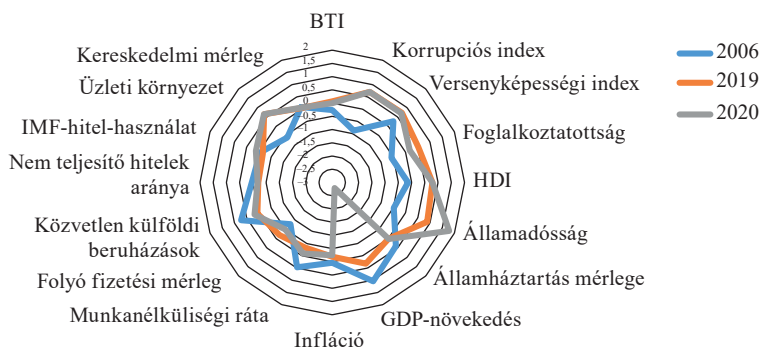
Bosznia-Hercegovina

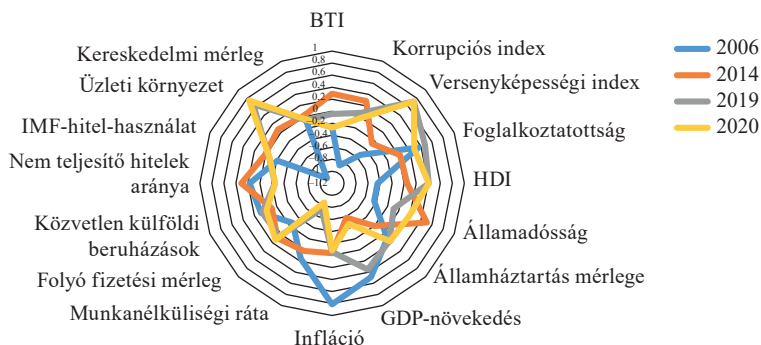
Észak-Macedónia

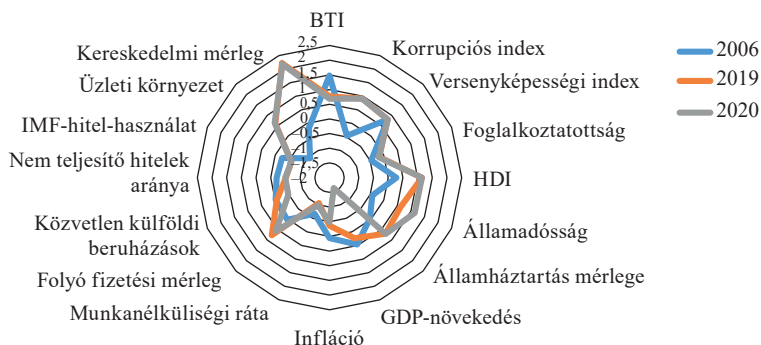
Montenegró

Szerbia

Horvátország

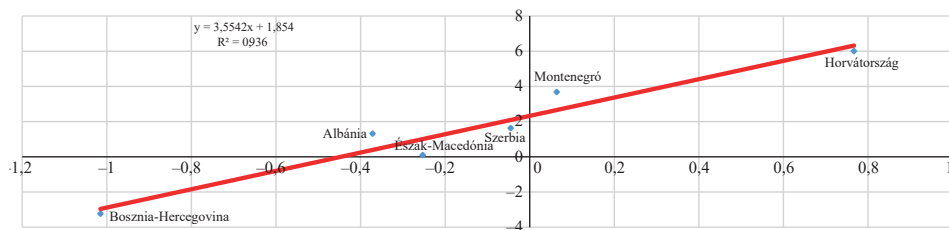
Forrás: Saját szerkesztés az adatbázisok adatai alapján.

Kapcsolódás más változókhoz

A kompozit indikátort más mutatókkal is célszerű összehasonlítani. Az országok transzformációs képességét a legmegbízhatóbban a BTI jellemzi, ezért érdemes megvizsgálni, hogy milyen összefüggés van e mutató és a mi összetett mutatónk között. A kompozit indikátor és a BTI közötti kapcsolatot 2019. évi adatok alapján a 3. ábra mutatja be.

3. ábra

A kompozit indikátor értékeinek vizuális mátrixa a 2019-es évre vonatkozóan

Forrás: Saját szerkesztés az adatbázisok számai alapján.

A kompozit indikátor és a BTI közötti korreláció erős, $R^2 = 0,936$, ami a két mutató közötti nagyon szoros kapcsolatra utal. A 2019. évi adatok szerint a kapcsolat szorossága alapján megfigyelhető volt az együtt mozgás. Az összetett mu-

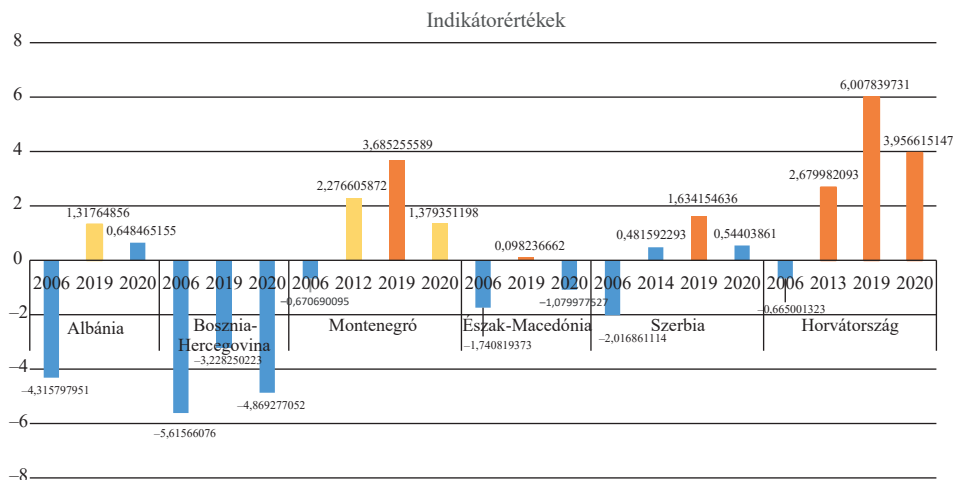
tatók gyakran tartalmaznak néhány olyan komponenst, amelyekkel korrelálnak. Ez kettős számoláshoz vezet (OECD, 2008:42). Mindent egybevetve az összetett mutató és a BTI között erős korreláció áll fenn, ami a nem kiemelt időszakokban is érvényes. Ez alátámasztja, hogy az almutatók súlyozása kiegyensúlyozott és jól meghatározott.

A számítási eredmények bemutatása

A kompozit indikátor vizualizálásából kivehető, hogyan változott a Nyugat-Balkán országainak gazdaságiintegráció-érettsége. Miként korábban is szó volt róla, az elemzés időhorizontja a 2006 és 2020 közötti éveket fogja át. Ennek fő oka, hogy 2006-ban Montenegró elnyerte függetlenségét, és nagyjából ugyanebben az időben Észak-Macedónia volt az első olyan ország a Nyugat-Balkánon, amelyet az Európai Unió 2005 decemberében hivatalosan is tagjelölt országgént ismert el (Szemlér, 2006). Montenegró és Szerbia jelentősen javította gazdasági eredményeit a komplex indikátor értékének alakulása alapján. Az is egyértelmű, hogy az öt vizsgált ország közül Bosznia-Hercegovina javította integrációs érettségét a legkevésbé (4. ábra).

4. ábra

Az összetett mutató értékei 2006-ban és 2019-ben

Forrás: Saját szerkesztés az adatbázisok számai alapján.

Az összetett mutató világosan tükrözi, hogy az idő múlásával az uniós csatlakozás egyre fontosabbá vált ezen országok számára. Szerbia és Montenegró esetében is érzékelhető az uniós csatlakozási tárgyalások pozitív hatása. Horvátország indikátorértékei egyértelműen tükrözik, hogy hol húzódik az a szint, ami már integráció-érettségnek tekinthető. Ezt a 2,5-ös szinten célszerű meghatározni. A 4. ábrán ezt narancssárga színnel jelöltük.

Az eredmények egyértelműen alátámasztják fő hipotézisünket, amely szerint a Nyugat-Balkán azon országainak a felvételi folyamata halad gyorsabban, amelyek a gazdasági teljesítményük és helyzetük alapján érettebbnek tekinthetők az EU-csatlakozásra. Albánia, Bosznia-Hercegovina és Észak-Macedónia esetében a belső piac erősítése és a versenyképesség javítása a feltétele annak, hogy az EU-ba való belépést fontolóra lehessen venni. Montenegró és Szerbia jelentős javulást ért el, kiváltéppen a versenyképesség és az üzleti környezet javítása terén, de a korrupció szintje, a GDP-hez viszonyított államadósság, a közvetlen külföldi beruházások szerény nemzetgazdasági jelentősége és az IMF-hitelektől való függés gyenge gazdasági helyzetre enged következtetni. A kapott eredmények összhangban vannak az Európai Bizottság megállapításaival és nyilatkozataival (European Commission, 2018, 2021). Ezek régióspecifikus jelenségek, és ezeken a területeken a másik három ország (Albánia, Bosznia-Hercegovina és Észak-Macedónia) helyzete még rosszabb. A statisztikai elemzés is összhangban van az elemzett szakirodalmi források megállapításaival és következtetéseivel.

További reformok végrehajtása esetén Montenegró és Szerbia áll a legközelebb a csatlakozáshoz. A 4. ábra alapján a felállított benchmarkértéket Montenegró 2019-ben már teljesítette, azonban a koronavírus-járvány hatására jelentősen romlott a teljesítménye, ami elsősorban a makrogazdasági stabilitás megbomlásának, illetve az országba áramló külföldi működő tőke visszaesésének köszönhető. A kapott eredményeink alapján Szerbiának több erőfeszítésre és teljesítményjavulásra van szüksége ahhoz, hogy az EU tagjává váljon, és ki tudja használni a tagság előnyeit. A másik három ország (Albánia, Bosznia-Hercegovina és Észak-Macedónia) gazdasági felkészültsége ugyan javult, de továbbra is jelentős fejlesztésre és az üzleti környezet javítására van szükség a csatlakozásra való felkészüléshez.

Összefoglalás, következtetések

Összefoglalásként megállapítható, hogy a Nyugat-Balkán országai még nem érettek az európai integrációhoz való csatlakozásra. A kutatás eredményeként egy új komplex indikátort is kidolgoztunk, amelynek legfőbb előnye az adatok egyszerűsítéséhez és könnyebb kommunikációjához kapcsolódik. Az összetett mutató megkönnyíti az országok összehasonlítását és skálázását, ugyanakkor mély, összetett és átfogó képet ad. A létrehozott komplex mutató segítségével a főbb gazdasági szempontok hatékonyan összehasonlíthatók. A módszertan újdonsága, hogy a tagjelölt országok gazdasági felkészültségét és érettségét méri az EU-hoz való csatlakozásra. Tizenöt különböző gazdasági mutató helyett egyetlen indikátorba sűrítettük az összes adatot, miközben a számsorok varianciájának körülbelül 70 százalékát megőriztük.

A tanulmány hiánypótló, hasonló elemzés ugyanis még nem született a hazai, illetve nemzetközi szakirodalomban, így kiegészíti a témára vonatkozó ismereteket, ez lényeges hozzáadott értéket képvisel. Tudományosan újszerű elem a kompozit indikátor bevezetése, amelynek segítségével kvantitatív és komparatív módon mérhető a vizsgált államok EU-csatlakozásra való gazdasági felkészültsége, beleértve az üzleti környezetet. Elterjedtsége ellenére kompozit indikátort eddig még ilyen formában nem alkalmaztak a gazdasági integrációérettség mérésére egy benchmarkország bevezetésével. A kutatási eredmények kvantitatív megközelítésben támasztják alá és egészítik ki az Európai Unió jelenlegi bővítési stratégiáját. Az eredmények üzleti, illetve gazdaságpolitikai döntések kialakításához és alátámasztásához is objektív alapot nyújthatnak.

Szerbia és Montenegró gazdasági teljesítménye 2006 és 2019 között – különösen a csatlakozási tárgyalások megkezdése óta – jelentős mértékben javult. Az EU-ba való belépés 2025-ben megalapozott lehet, ha az ehhez szükséges reformokat végrehajtják, és a két ország gyorsan kilábal a koronavírus-járvány által okozott gazdasági válságból. A vizsgált időszakban releváns javulás volt tapasztalható a konvergencia és a makrogazdasági stabilitás terén. A kedvező tőkevonzási potenciál ellenére a külföldi működő tőke beáramlása szerényebb mértékű, mint a korábban csatlakozott közép- és kelet-európai országok esetében. Ugyanakkor még mindig viszonylag alacsony az egy főre jutó GDP, magas a munkanélküliségi ráta, és instabil a folyó fizetési mérleg, amely a koronavírus-járvány következményeivel összefüggésben tovább romlott. Emellett Oroszország Ukrajna elleni háborújának következményei újabb sokkhullámot idéztek elő a térségben, különösen a magasabb energia- és élelmiszer-

árak miatt, de a kereskedelem és a befektetések volumenének várható csökkenése révén is. Mindez várhatóan hátráltatja a régió fellendülését (World Bank, 2022). E kedvezőtlen mutatószámok miatt a potenciális üzleti lehetőségek korlátozottak, mivel számottevő kockázatokat rejtenek az ezekben az országokban beruházni kívánó külföldi vállalkozások számára. *Szerbia* esetében a makrogazdasági stabilitás elégtelen volta a szűk keresztmetszet.

Az utóbbi másfél évtizedben az üzleti környezet sokat javult a Nyugat-Balkánon. *Szerbia* és *Montenegró* mutatószámai Horvátországéinak a közelében vannak, míg az észak-macedón indikátorok értéke meghaladja a horvátokét. Ez utóbbi nem csekély mértékben vezethető vissza az észak-macedón kormány aktív külfölditökevonzó politikájára.

Figyelmet érdemel, hogy Montenegró Horvátország 2013. évi állapotát már 2019-ben elérte, az ezt követő megtorpanás, illetve visszaesés külső tényezőre, a koronavírus-járványra volt visszavezethető, amely egyébként a világ szinte mindegyik országát érintette, Horvátországot is beleértve.

Ezek az eredmények összhangban vannak a vonatkozó szakirodalom megállapításaival és következtetéseivel (Európai Bizottság, 2018; Siljak & Nagy, 2018; Endrődi-Kovács, 2016), illetve a csatlakozási folyamat jelenlegi állásával. Eredményeink Losoncz (2011: 99) megállapításával összhangban megerősítik, hogy Horvátország „gazdasági szempontból messze a legfejlettebb és legstabilabb ország a régióban”. Eredményeink azt mutatják: *Szerbia* és *Montenegró* majdnem készen áll arra, hogy 2025-ben belépjen az EU-ba, Albánia alkalmas a csatlakozási tárgyalások megkezdésére. *Észak-Macedónia* esetében az előrehaladás kisebb mértékű, bár a kompozit indikátor értéke szintén pozitív. *Bosznia-Hercegovina* esetében a mutató értéke negatív, jelentős mértékű a Nyugat-Balkán többi országától való lemaradás, ami arra hívja fel a figyelmet, hogy még sok a teendő a csatlakozási tárgyalásokra történő felkészülés terén. Nem véletlen, hogy Bosznia-Hercegovina csak 2022 decemberében kapta meg a hivatalos tagjelölt státuszt.

Kutatási eredményeink, illetve a rendelkezésre álló gazdasági adatok is azt támasztják alá, hogy *Kosзовó* áll a legmesszebb az uniós csatlakozástól. Helyzetét és kilátásait nehezíti, hogy öt európai uniós tagállam nem ismeri el a függetlenségét.

A tanulmány számokkal igazolta, hogy ezek az országok gazdasági szempontból pozitív irányban fejlődtek az utóbbi mintegy másfél évtizedben, de még mindig vannak olyan területek, ahol az integráció előnyeinek kiaknázásához további előrehaladásra van szükség. Eredményeink arra engednek következtetni, hogy a vizsgált országoknak a jövőben a korrupció és a munkanélküliségi ráta csökkentésére, ver-

senyképességük növelésére, a finanszírozáshoz való hozzáférés és a finanszírozási feltételek javítására, a termelékenység növelésére és a közvetlen külföldi befektetések nagyobb mértékű bevonzására kellene törekedniük, hogy a jövőbeni csatlakozás előnyeit maximálisan kihasználhassák. Eredményeink összhangban vannak az Európai Bizottság (2021) megállapításaival.

A tanulmány egyik *korlátja*, hogy az az Európai Bizottság által felállított csatlakozási kritériumokra összpontosított. A geopolitikai elemzés nem volt a cikk tárgya, de ebben a kontextusban a régió jelentősége folyamatosan nő. Oroszországnak mint az EU keleti határai egyik kulcsszereplőjének jelentős érdekei vannak a Nyugat-Balkánon is. Szerbia fontos szerepet fog játszani a térség jövőjében. Mivel a nemrégiben elindított Török Áramlat és a Déli Áramlat Lite gázvezeték nagyrészt Szerbián keresztül halad, jelentősen megnőtt az ország kül- és energiapolitikai mozgástere. Ezért Szerbia integrálása az EU számára is fontos. Montenegró Szerbiát megelőző EU-csatlakozásának politikai kockázata lehet, hogy tagként az előbbi megvétőzhatja az utóbbi belépését.

A tanulmány és módszertanának másik *korlátja*, hogy csak számszerűsíthető szempontokat és mutatókat tartalmaz, míg a nem számszerűsíthető szempontokat (például a médiaszabadság vagy az igazságszolgáltatás függetlenségének alakulása) figyelmen kívül hagyja. Mindazonáltal megfelelő megközelítés a szóban forgó országok EU-csatlakozásra való gazdasági felkészültségének az elemzésére.

Ami a további *kutatási irányokat* illeti, érdemes lesz kitérni az EU befogadó/abszorpciós képességeire is (Csaba, 1998). Hiába hajtanak végre reformokat a tagjelölt államok, ha hiányzik az EU-ban a bővítésre irányuló politikai akarat és intézményi stb. képesség. A koronavírus-járvány hatásainak kezelése mellett Oroszország 2022 februárjában kezdett Ukrajna elleni háborúja nem csekély gazdasági következményekkel járt mindegyik EU-tagállam számára, ennek nyomán az integráció abszorpciós képessége tovább csökkent. Ezt a kérdést a Nyugat-Balkán közeljövőjének tisztánlátása végett mindenképpen érdemes megvizsgálni. Végül hasonló összetett mutatókat lehet kialakítani a politikai és intézményi szempontok elemzésére is, ezáltal összetettebb kép kapható a vizsgált országok integrációérettségéről.

Hivatkozások

- Barro, R. J., & Sala-i-Martin, X. (1992). Convergence. *Journal of Political Economy*, 100(2), 223–251. <https://doi.org/10.1086/261816>
- Bartlett, W., Bonomi, M., & Uvalic, M. (2022). *The Economic and Investment Plan for the Western Balkans: assessing the possible economic, social and environmental impact of the proposed Flagship projects*. Study of the European Parliament. May 2022 PE702.561. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/702561/EXPO_STU\(2022\)702561_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/702561/EXPO_STU(2022)702561_EN.pdf)
- Bertelsmann Stiftung (2020). *Transformation index BTI 2020. Governance in international comparison*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, www.bti-project.org
- Csaba, L. (1998). Közép-Európa uniós érettségéről. *Közgazdasági Szemle*, 45(1), 18–35. <https://epa.oszk.hu/00000/00017/00034/pdf/csaba.pdf>
- De Munter, A. (2022). *The Western Balkans*. Fact Sheets on the European Union. October 2022. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/168/the-western-balkans>
- Doshi, R., Kelley, J. G., & Simmons, B. A. (2019). The power of ranking: The ease of doing business indicator and global regulatory behavior. *International Organization*, 73(3), 611–643. https://econpapers.repec.org/article/cupintorg/v_3a73_3ay_3a2019_3ai_3a03_3ap_3a611-643_5f00.htm
- Dudley, D. (2020). European Union membership conditionality: the Copenhagen criteria and the quality of democracy. *South East European and Black Sea Studies*, 20(4), 525–545. <https://doi.org/10.1080/14683857.2020.1805889>
- Endrődi-Kovács, V. (2016). A nyugat-balkáni államok gazdasága. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 10(1-2), 61–80. https://epa.oszk.hu/02000/02090/00025/pdf/EPA02090_mediterran_2016_01-02_061-080.pdf
- Endrődi-Kovács, V. (2022). *The economic situation of the Western Balkans: an untapped potential?* KKI 4:1. March 9. https://kki.hu/wp-content/uploads/2022/03/41_2022_06_WB_economic_situation_Western_Balkans_AJ_0307.pdf
- Endrődi-Kovács, V. – Tankovsky, O. (2022). *A composite indicator for economic integration maturity: the case of Western Balkan countries*. Eastern Journal of European Studies, Volume 13, Issue 1, June, pp. 148-166. <https://doi.org/10.47743/ejes-2022-0107>
- EUR-Lex (n. a.). *Római szerződés (Traité instituant la Communauté Économique Européenne et documents annexes)*. 11957E/TXT <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:11957E/TXT>
- Európai Tanács (2022). *Az EU bővítése*. Az Európai Unió Tanácsa. <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/enlargement/>
- European Commission. (2018). *A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans*. Strasbourg: COM (2018) 65 Final. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:d284b8de-0c15-11e8-966a-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF
- European Commission. (2021). *2021 Enlargement package: European Commission assesses and sets out reform priorities for the Western Balkans and Turkey*. Press Release, Strasbourg, October 19. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_5275
- European Council (1993). *Copenhagen. Conclusions of the Presidency*, 21-22 June 1993, SN 180/1/93) 12. <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf>
- European Council (1995). *Madrid. Conclusions of the presidency*. *Bulletin of the European Union*, 12, 9-51. https://www.europarl.europa.eu/summits/mad1_en.htm
- European Council. (2003). *EU-Western Balkans Summit declaration*. Thessaloniki, June 21. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/misc/76291.pdf
- Frankel, J. A., & Rose, A. K. (1998). The endogeneity of the optimum currency area criteria. *Economic Journal, Royal Economic Society*, 108(449), 1009–1025. <https://doi.org/10.1111/1468-0297.00327>

- Gheciu, A. (2008). *Securing civilization? The EU, NATO and the OSCE in the post-9/11 world*. Oxford University Press, Oxford.
- Ghodsí, M., Grievesson, R., Hanzl-Weiss, D., Holzner, M., Jovanovic, B., Weiss, S., & Zavarska, Z. (2022). *The long way round: Lessons from EU-CEE for improving integration and development in the Western Balkans*. Joint Study No. 2022-06, June 2022, Vienna Institute for International Economic Studies (wiiw) and Bertelsmann Stiftung. <https://wiiw.ac.at/the-long-way-round-lessons-from-eu-cee-for-improving-integration-and-development-in-the-western-balkans-dlp-6194.pdf>
- Gitelman, V., Doveh, E., & Hakkert, S. (2010). Designing a composite indicator for road safety. *Safety Science*, 48(9), 1212–1224. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2010.01.011>
- Jovanovic, B., & Knapp, A. (2022). *What the EU can learn from the accession of the new member states in Eastern Europe since 2004*. News & Opinions, Vienna Institute for International Economic Studies (wiiw), December 12. <https://wiiw.ac.at/wiiw-and-bertelsmann-stiftung-presented-study-on-a-new-eu-strategy-for-the-western-balkans-in-brussels-n-579.html>
- Krstevska, A. (2018). Real convergence of Western Balkan countries to European Union in view of macroeconomic policy mix. *Journal of Central Banking Theory and Practice, Central Bank of Montenegro*, 7(2), 187–202. <https://doi.org/10.2478/jcbtp-2018-0018>
- Lőrinczné Bencze, E. (2020). A Zágrábi Csúctól a Zágrábi Csúcsig: az Európai Unió bővítési politikájának változásai a Nyugat-Balkán vonatkozásában. *Európai Tükör*, 23(2), 75–97. <https://doi.org/10.32559/et.2020.2.4>
- Losoncz, M. (2011). *Az Európai Unió külkapcsolatai és külkapcsolati politikája*. Tri-Mester, Tatabánya. <http://publikaciotar.repositorium.uni-bge.hu/1486/1/euk%C3%BClkapcs.pdf>
- Losoncz, M. (2019). Magyarország 15 éve az Unióban: Múlt, jelen, jövő, kényszerek és realitások. *Educatio*, 28(1), 21–33. <https://doi.org/10.1556/2063.28.2019.1.2>
- Marktler, T. (2006). The Power of Copenhagen Criteria. *Croatian Yearbook of European Law and Policy*, 2(2), 343–363. <https://doi.org/10.3935/cyelp.02.2006.23>
- Nosova, O. (2020). Perspectives system transformation and development issues. *Actual Problems of International Relations*, 1(143), 69–84. <https://doi.org/10.17721/apmv.2020.143.1.69-84>
- Novák, T. (2014). A Nyugat-Balkán gazdasága – előre a múltba. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 8(2), 3–14. <http://real.mtak.hu/17723/>
- OECD (2008). *Handbook on constructing composite indicators – Methodology and user Guide*. OECD – European Commission, Paris. <http://www.oecd.org/std/42495745.pdf>
- Olczyk, M., Kuc-Czarnecka, M., & Saltelli, A. (2022). Changes in the Global Competitiveness Index 4.0 methodology: The improved approach of competitiveness benchmarking. *Journal of Competitiveness*, 14(1), 118–135. <https://doi.org/10.7441/joc.2022.01.07>
- Palánkai, T. (2004). *Az európai integráció gazdaságtana*. Aula Kiadó, Budapest.
- Palánkai, T. (2010). Evaluation of the EU membership of the new member states. *Köz-gazdaság*, 5(3), 9–23. <https://www.retp.eu/index.php/retp/article/view/923>
- Perkins, D. H., Radelet, S., Lindauer, D. L., & Block, S. A. (2013). *Economics of development*. W.W. Norton & Company, New York – London.
- Práger, L. (2004). A magyar felzárkózás: versenyképesség, érdek- és értékrendek a XXI. század elején a globális világ és az EU terében. *Politikatudományi Szemle*, 13(1-2), 117–138. https://www.politudszemle.hu/szamok/2004_1szam/2004_1_prager.pdf
- Rankin, J. (2018). *Serbia and Montenegro could join EU in 2025, says Brussels*. The Guardian, February 6. <https://www.theguardian.com/world/2018/feb/06/serbia-and-montenegro-could-join-eu-in-2025-says-brussels>
- Reiter, O., Schwarzhappel, M., & Stehrer, R. (2020). *Productivity and competitiveness of the Western Balkan countries: An analysis based on wiiw Western Balkan Productivity Database*. Policy Notes and Reports, No. 37, The Vienna Institute for International Economic Studies (wiiw),

- Vienna. <https://wiiw.ac.at/productivity-and-competitiveness-of-the-western-balkan-countries-an-analysis-based-on-the-wiiw-western-balkan-productivity-database-dlp-5340.pdf>
- Schimmelfennig, F., Börzel, T. A., Kortenska, E., Langbein, J., & Toshkov, D. (2015). *Enlargement and the integration capacity of the EU, Interim scientific results*. MAXCAP Reports, No. 1, May. https://userpage.fu-berlin.de/kfgeu/maxcap/sites/default/files/sites/default/files/reports/maxcap_report_01_0.pdf
- Siljak, D. & Nagy, S. Gy. (2018). The effects on the crisis on the convergence process of the Western Balkan countries towards the European Union. *Society and Economy*, 40(1), 105–124. <https://doi.org/10.1556/204.2018.40.1.7>
- Szemlér, T., (2006). Az Európai Unió és a balkáni országok kapcsolatai. *Külgazdaság*, 50(4-5), 45–48. <https://kulgazdasag.eu/article/837>
- Tankovsky, O., & Endrődi-Kovács, V. (2021). The economic integration maturity of Romania and Bulgaria. In A. Horobet, L. Belascu, P. Polychronidou, & A. Karasavoglou (Eds.), *Global, regional and global perspectives on the economies of Southeastern Europe* (1st ed., pp. 91–104). Springer Proceedings in Business and Economics, Cham, Switzerland. https://econpapers.repec.org/bookchap/sprprbchp/978-3-030-57953-1_5f6.htm
- Uvalic, M., & Cvijanovic, V. (2018). *Towards a sustainable economic growth and development in the Western Balkan*. Analysis, Friedrich Ebert Stiftung, March 2018. Zagreb. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kroatien/14688.pdf>
- Winn, N., & Gänzle, S. (2022). Recalibrating EU foreign policy vis-à-vis Central Asia: Towards principled pragmatism and resilience. *Geopolitics*, 0(0), 1–20. <https://doi.org/10.1080/14650045.2022.2042260>
- World Bank (2022). *Western Balkans Regular Economic Report*. The World Bank Group, Washington: No. 22, Fall, 2022, <https://doi.org/10.1596/>